RPD
Dir. D
Afd. M

Auteur: Taeke de Jong

Notitie nr. 5
Datum: 77-02-23
Bestemd voor:
Onderzoekberaad
Directie S
Nassuth
Reckman
Auteur 30x

Onderwerp: Verslag eerste fase fundamenteel onderzoek
Milieudifferentiatie, II.

Doel: Bespreking Grote S op 770224 en elders.
Verslaggeving aan het onderzoekberaad.

Inleiding

In het eerste deel van dit verslag (Notitie 77/4) zijn die delen van het onderzoek aan de orde gekomen die antwoord willen geven op de vraag: "Hoe differentiëert ons milieu zich, morfologisch, structureel, en functioneel?".
In dit deel moet dus nog aan de orde komen die onderdelen van het onderzoek die antwoord willen geven op de vragen:
"Waarom willen wij ons milieu differentiëren?" en
"Wat differentiëert er in ons milieu?".

Dit zijn respectievelijk vragen naar het "motief" en de "substantie" van de milieudifferentiatie. Deze hangen nauw met elkaar samen, omdat het motief bepaalt welke substantie, welke milieuvariabelen wij kiezen om de differentiatie tot stand te brengen waaraan wij behoefte hebben. Omgekeerd beperken (en inspiréren) de middelen die voorhanden zijn de doeleinden, en heeft de aanwezige milieudifferentiatie invloed op onze wensen. Milieuvariabelen nodigen als het ware uit tot variatie zodra wij ontdekken dat zij een milieuverscheidenheid kunnen veroorzaken (die vervolgens ongetwijfeld in één of andere behoefte voorziet).
De dynamische wisselwerking tussen doeleinden en middelen maakt het onmogelijk volledig te zijn in de opsomming van het "wat" en het "waarom", en een dergelijke volledigheid wil ik dus ook niet pretenderen. Iedere aanvulling op de motieven en substanties die hier genoemd worden is dan ook welkom.

Met betrekking tot de motieven voor milieudifferentiatie heb ik mij beperkt tot de antropocentrische motieven, voortkomend uit de menselijke perceptie en de menselijke identiteit.
De "ecocentrische" motieven heb ik buiten beschouwing gelaten, niet omdat zij minder belangrijk zouden zijn, maar omdat ik er tot op heden niet in geslaagd ben daarover een duidelijke gedachtengang te ontwikkelen.
Behalve de eisen van menselijke perceptie en identiteit, zijn er nog andere antropocentrische motieven voor milieudifferentiatie.
Zo is er het motief van de veiligheid door oecologische stabiliteit, in verband met uitwijkmogelijkheden bij veranderde omstandigheden of bij veranderingen in het menselijk behoeftenspectrum.
Dit motief is echter bijzonder moeilijk te onderbouwen zonder al te veel in speculaties te vervallen.

De menselijke identiteit is waarschijnlijk het zwaarstwegende motief voor milieudifferentiatie. Ookal is dit begrip wetenschappelijk moeilijk toegankelijk en ookal ontkomt men niet aan enige speculatie, dat betekent nog niet dat men het probleem van de menselijke identiteit (vooral daar, waar massificatie aan de orde is) mag verwaarlozen of zelfs ontkennen.
Mijn analyse van de identiteit gaat niet verder dan nuttig zou kunnen zijn voor de milieudifferentiatie, en is door de aard van het onderwerp grotendeels voorwetenschappelijk.

Een eerste antwoord op de vraag wát er in ons milieu differentiëert is in het begin van het onderzoek (76/2) gegeven in de vorm van een catalogus van milieuvariabelen, geordend naar het schaalniveau waar zij hun "meest geëigende plaats" vinden.
In deze ordening is een vorm van subjectiviteit verborgen die zal moeten evolueren tot een vorm van intersubjectiviteit op basis waarvan consensus mogelijk is.
Consensus in de wereld van de ruimtelijke ordening, omtrent de schaalniveaus waarop een bepaalde milieuvariabele met het meeste succes kan worden gevariëerd, is van niet te onderschatten belang voor de milieudifferentiatie. Immers, variatie van een milieuvariabele op een ander dan het meest geëigende niveau vermindert de mogelijkheden om variabelen die op dat andere niveau meer opportuun zijn, te benutten. Bovendien sorteren de op een verkeerd schaalniveau gevariëerde milieuvariabelen veel minder effect dan wat mogelijk geweest zou zijn, en soms dragen dergelijke variaties in het geheel niet bij tot de gewenste verscheidenheid.

Nu blijkt het heel moeilijk om bij een bepaalde milieuvariabele het meest geëigende schaalniveau te vinden.
Dikwijls blijkt een milieuvariabele op enkele niveaus wél en op andere niveaus veel minder invloed op de milieuverscheidenheid te hebben. Het meest opvallende voorbeeld biedt wellicht de milieuvariabele "licht".
Op het niveau van de "plaats" of het vertrek (b-niveau) draagt deze variabele enorm bij tot de verscheidenheid van milieus binnen deze eenheid (alfa- en bèta-zones, de plaatsing van lichtbronnen), en ook tussen de eenheden van dit niveau onderling (c-niveau) is een dergelijke invloed, zij het in mindere mate, merkbaar (donkere en lichte plaatsen of vertrekken).
Op het niveau van de woninggroep, woonomgeving (d- en e-niveau), vermindert deze invloed nog verder om ten slotte op de hogere niveaus van buurt, wijk, stad enz. (A-,B-,C-niveaus enz.) minimaal te worden.
Naderen we echter het niveau van de continenten en de aarde als geheel (I- en J-niveau), dan wordt de lichtfactor weer van primair belang voor de verscheidenheid van milieus als grondslag van de klimaatzones:

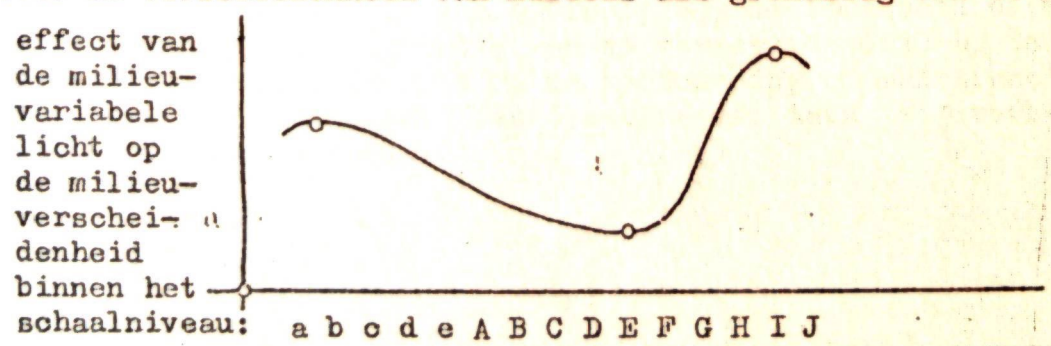

Nu is de schaalgebondenheid van de lichtfactor,een abiotische milieuvariabele, nog vrij gemakkelijk te onderkennen. Bij andere milieuvariabelen, zoals biotische en culturele variabelen, kan dat veel moeilijker zijn. Zo kunnen de maxima van de curve veel dichter bij elkaar liggen en ook minder van elkaar verschillen, zodat een duidelijk éigen schaalniveau moeilijk te bepalen is.
Al jaren probeer ik de maxima van alle milieuvariabelen die ik kan onderscheiden, te plaatsen in de schalenreeks, en de catalogus van milieuvariabelen in mijn tweede notitie (76/2) is daarvan een voorlopig resultaat, terwijl de herschrijving van deze notitie in de laatste paragraaf van dit verslag daarvan een al even voorlopige getuigenis aflegt.

Een geheel ander probleem is het onderscheid tussen onafhankelijke en afhankelijke milieuvariabelen zoals hoogteligging en stedelijke structuur. Het optreden van een milieuvariabele zoals hoogteligging (G-niveau) heeft tal van andere variabelen tot gevolg zoals hydrologische gradiënten, drainage- en irrigatiekarakteristiek, stedelijke structuren enz. op andere (lagere) niveaus.
Het ontstaan van grachtenstelsels in de steden van het lage land draagt niet alleen bij aan de verscheidenheid van milieus op G-niveau, maar genereert ook binnen het stadsbeeld van de steden van het lage land onderscheid tussen water-, kade- en landmilieus op veel kleinere schaal (A-niveau) en daarmee weer toegankelijkheidsgradiënten op het niveau van de woonomgeving (e-niveau).

Al deze afhankelijke variabelen op lagere niveaus compliceren de verscheidenheid van het G-niveau, en horen daarom ook naar mijn opvatting fundamenteel tot dit hoogste niveau: het hoge land krijgt juist door deze details op lagere niveaus het karakter waardoor het zich ook in andere opzichten dan hoogteligging gaat onderscheiden van het lage land. Ook hier blijkt het fundamentele belang van het begrip identiteit.
Natuurlijk moeten de afhankelijke variabelen op lagere niveaus opnieuw, en in hun eigen aard op dát schaalniveau genoemd en beschouwd worden, maar dat neemt niet weg dat het hoge en het lage land een ander karakter kunnen hebben, op basis van hun kenmerken op een veel kleinere schaal, zoals steen en hout een ander karakter hebben op basis van hun moleculaire structuur.

Ten slotte moet mij van het hart, dat de bepaling van <u>wát</u> er differentiëert, moeilijk kan worden gescheiden van de wijze waaróp zich een milieuvariabele realiseert, het <u>hóe</u>.
Het is moeilijk de mate van opéénhoping, beslotenheid of multifunctionaliteit niet als substantie van de verscheidenheid op te voeren, terwijl het eigenlijk gaat om de opéénhoping of multifunctionaliteit ván iets, de beslotenheid ten ópzichte van iets, bijvoorbeeld licht, water, steen of dynamiek.

De motieven voor milieudifferentiatie.

(Notitie 77/2: Een oecologische perceptietheorie.
Notitie 77/3: Identiteit.)

Wanneer in de menselijke omgeving iedere vorm van variatie ontbreekt, treedt bij de mens een psychische toestand op die onder de naam "sensory deprivation" veelvuldig is bestudeerd. Sensorische deprivatie leidt tot concentratiestoornis, verhoogde motoriek en visuele hallucinaties, terwijl geen proefpersoon vrijwillig langer dan drie dagen in een dergelijke toestand wilde blijven.
Dit is het eerste, meest harde argument voor verscheidenheid in het milieu van mensen: de mens heeft een (neuro fysiologische) behoefte aan variatie ("prikkelhonger"), zonder welke het sensomotorische systeem zou degenereren.

Het blijft dan natuurlijk de vraag of de benodigde variatie uit een verscheidenheid aan milieus afkomstig moet zijn, dan wel gevonden kan worden in de veranderlijkheid en dynamiek van het milieu.
Hoewel deze bronnen van variatie in het perceptieonderzoek respectievelijk de naam "complexity" en "novelty" hebben gekregen, is mij geen onderzoek bekend omtrent de verhouding van beide factoren in de prikkelhonger van mensen.
We kunnen hieromtrent echter enkele logische gevolgtrekkingen afleiden, wanneer we bedenken dat de behoefte aan variatie niet oneindig is, en bij bevrediging zelfs plaats maakt voor een behoefte aan "oud nieuws", herhaling, zekerheid, orde in het aangeboden prikkeluniversum. Daarover bestaat ook op grond van verscheidene onderzoekingen geen twijfel.

Op basis van deze overwegingen kunnen we "omgevingsvariatie" als milieuvariabele invoeren in een oecologische tolerantiekromme met minimum, maximum, optimum en een "amplitudo".

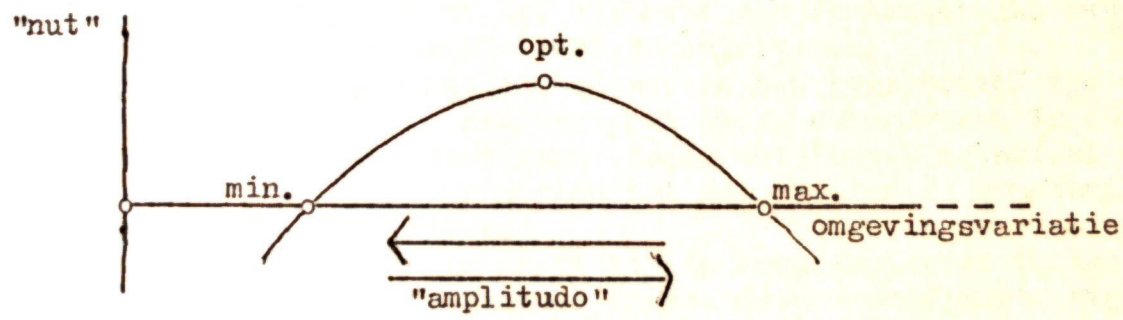

De werkelijkheid achter dit model moeten we ons zo voorstellen, dat mensen een minimum aan variatie nodig hebben om niet in een toestand van sensorische deprivatie te raken, terwijl er een maximum aan variatie bestaat, waarboven het milieu op zijn gebruiker een chaotische indruk maakt. Daarin valt dan geen enkele lijn of regelmaat, herhaling of orde te herkennen. Teveel aan variatie maakt het onmogelijk de aangeboden informatie in concepten te vangen en zinvol ter overleving aan te wenden.
Tussen beide extremen, die voor ieder individu anders kunnen liggen, ligt een eveneens persoonlijk optimum tussen verrassing en herkenning: de hoeveelheid variatie die juist genoeg is om verveling te voorkomen, maar niet teveel om nog her-kenbaar of domweg ken-baar te zijn.
Rondom dit optimum beweegt het stimulusveld van een mens nu eens in de richting van eenvoud, dan weer in de richting van onbegrijpelijkheid, terwijl ook de menselijke behoefte aan variatie een dergelijke beweging kan maken met verschillende frekwentie (uur, dag, jaar, le-

vensfase beïnvloeden de ontvankelijkheid voor prikkels).
Deze beweging, zowel als de afstand tussen de grenzen van deze beweging, de afstand tussen minimum en maximum, wordt de "oecologische amplitudo" genoemd.

Wanneer wij nu terugkeren tot de verhouding tussen de factoren complexity en novelty, behoefte aan ruimtelijke en temporele variatie in de prikkelhonger van mensen, dan kunnen we constateren dat verscheidenheid in het milieu de mens in zijn "amplitudogedrag" méér keuze biedt dan veranderlijkheid in het milieu, en dus méér kans om in de buurt van het optimum te blijven.
Veranderingen in het milieu kunnen niet zomaar geïnitiëerd of beëindigd worden, de gebruiker is aan de onmiddellijke dynamiek in het milieu onderworpen, en kan daar pas op de langere termijn of slechts door ingrijpen in de dynamiek-veroorzakende elementen, invloed op uitoefenen.
Verschillen in het milieu kunnen echter door iedere waarnemer waargenomen worden voor zover zij voor hem persoonlijk relevant zijn ("selectieve aandacht"), wanneer het totaal aan verschillen te veel is. Voor zover er te weinig variatie is, kan de gebruiker door verplaatsing van zijn aandacht of zichzelf de afwisseling naar eigen behoefte opvoeren, mits er een verscheidenheid aan milieus bestaat. In een gedifferentiëerd milieu kan de grbruiker van dat milieu de afwisseling van indrukken zelf reguleren door eigen motoriek.
In een dynamisch milieu daarentegen kan eigen verplaatsing de afwisseling alleen maar kwantitatief beïnvloeden (vergroten), en niet naar eigen behoeften kwalitatief veranderen.
Verscheidenheid in het milieu van mensen is ten slotte van groot belang voor de sensomotorische integratie van indrukken, waar verandering in het milieu geen eigen motoriek vereist om tot de vereiste variatie te komen.

We moeten ons nu afvragen of het argument van de menselijke perceptie niet beperkt blijft tot de kleinere schaalniveaus.
Daartoe moeten we de perceptie plaatsen in het perspectief van de menselijke conceptvorming: een vermogen om in categorieën te denken, dat slechts kan ontstaan waar ongeordend, heterogeen materiaal voorhanden is en gereduceerd kan worden tot gelijkheden en continuïteiten, categorieën en concepten.
De waarneming van een milieu wordt bij de mens geplaatst in een reeks van vroegere waarnemingen. Wanneer tussen deze waarnemingen overeenkomst bestaat concludeert de waarnemer gelijkheid of continuïteit in zijn omgeving: gelijkheid wanneer hij in verschillende over de ruimte verspreide milieus heeft verkeerd, continuïteit wanneer hij op verschillende momenten in hetzelfde milieu aanwezig was.

Wanneer nu tussen deze waarnemingen géén overeenkomst bestaat, concludeert de waarnemer verschil of verandering die tot hernieuwde waarneming nopen, aangezien in een onbekend milieu de bestaande ervaring niet gebruikt kan worden voor doelgericht gedrag.

Waarnemen is slechts mogelijk op basis van verschillen en veranderingen in de omgeving. Zodra deze verschillen en veranderingen in een "con-cept" van het patroon of proces zodanig zijn "samengevat" dat zij daarin tot één of andere vorm van gelijkheid of continuïteit zijn gereduceerd, houdt de prikkel tot nauwkeuriger waarnemen op.
Zolang echter de waarnemingen niet in een concept kunnen worden samengevat, de waargenomen verschillen en veranderingen niet intellectueel kunnen worden gereduceerd, wordt steeds gedetailleerder waargenomen om alsnog gelijkheden en continuïteiten te ontdekken die als basis kunnen dienen voor doelgericht gedrag.
Tussen waarnemen en conceptvorming ontstaat nu een "empirische cyclus":

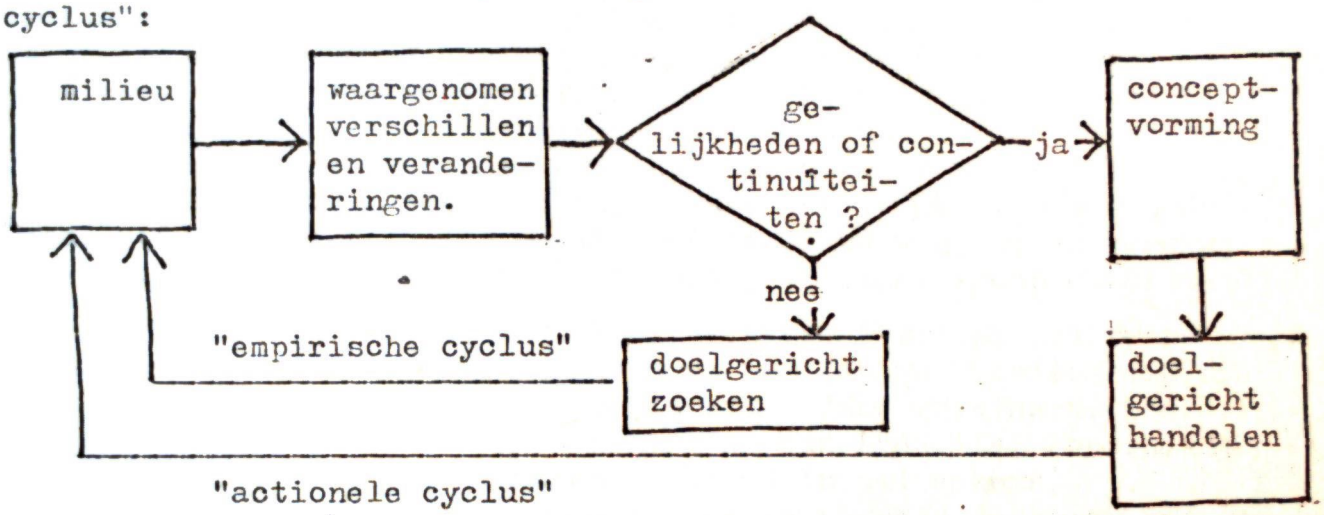

Dit schema is een grove simplificatie van de werkelijkheid van het menselijk kennen en handelen, en alleen bedoeld om de empirische cyclus van een organisme met zijn omgeving en met zijn gedrag in verband te brengen.
In mijn notitie (77/2) plaats ik nu de empirische cyclus als volgt tegenover de oecologische amplitudo:

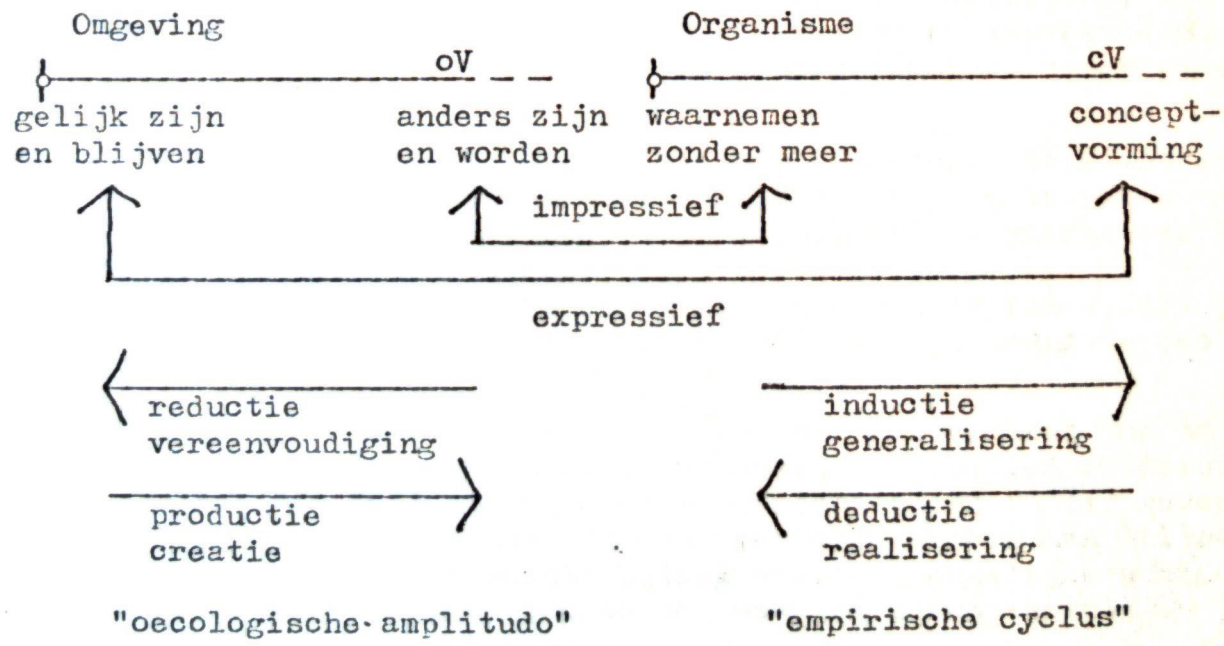

In dit schema staan "oV" en "cV" respectievelijk voor "omgevingsvariatie" en "conceptuele variatie". Op deze laatste schaal

variëert de verscheidenheid aan concepten, nodig om de werkelijkheid (de omgevingsvariatie) naar behoefte door generalisering te vereenvoudigen.
De theoretische nulwaarde van de conceptuele variatie wordt hier gezien als een (onbestaanbaar) "conceptloos waarnemen", het kritiekloos, interpretatieloos en volledig ontvangen van een indruk, zonder relatie met voorafgaande of komende beelden, kortom het waarnemen van een camera.
In werkelijkheid is geen enkele waarneming zonder enige interpretatie, maar de schaal van conceptuele variatie moet éénzijdig gebrensd zijn, omdat er sprake is van méér of minder interpretatie, conceptvorming. Dat impliceert dat er een theoretisch geval van beeldvorming bestaat dat beantwoordt aan een theoretische toestand van "geen conceptvorming", en dat moet dan het pure, interpretatieloze waarnemen zijn, de nulwaarde van conceptuele variatie. Een tweede implicatie is, dat de cV-schaal naar de andere zijde onbegrensd is, aangezien er theoretisch geen toestand van conceptvorming is die het vormen van nog méér concepten uitsluit, zoals er wél een toestand van conceptvorming bestaat die minder concepten uitsluit (namelijk: "geen concepten").

Vervolgens is in het schema tot uitdrukking gebracht dat waarnemen slechts mogelijk is in een omgeving die verscheidenheid of verandering herbergt en dat slechts onder déze voorwaarde processen van reductie, vereenvoudiging en van inductie, generalisering mogelijk zijn (de divergente pijlen in het schema).
Conceptvorming volgt op waarneming, en is slechts denkbaar bij de (al of niet verborgen, te ontdekken) aanwezigheid van gelijkheden en/of continuïteiten in diezelfde omgeving (een volkomen heterogene en onnavolgbaar veranderlijke omgeving valt niet te conceptualiseren).
Wetenschap is in dit licht niets anders dan het zoeken naar gelijkheden en continuïteiten in een overigens zo groot mogelijke heterogene verzameling van waargenomen individuele en incidentele verschijnselen, en vervolgens de conceptualisering en expressie van deze gelijkheden en continuïteiten in generalisaties, theorieën, formules.

Vanuit deze generalisaties kunnen nieuwe, ongekende situaties overzien worden (door gelijkheden en continuïteiten), en op basis van een eigen arrangement van concepten kan doelgericht gedrag ook in déze situaties tot stand komen.
Dit laatste is de expressieve potentie van conceptvorming, die zich kan uiten in productie, creatie en in realisering, deductie (de convergente pijlen).

Hiermee is de perceptie geplaatst in het bredere verband van de conceptvorming, milieuperceptie is apperceptie geworden en daarmee is het motief van de menselijke milieuperceptie ook geldig geworden voor de hogere schaalniveaus. Immers, verscheidenheid aan milieus is niet alleen van het grootste belang voor de menselijke waarneming en de prikkel tot waarnemen, maar ook voor de conceptvorming.

Zonder een verscheidenheid aan milieus zou de "amplitudo" van de empirische cyclus zo smal worden, het onderscheid tussen waarnemen en conceptvorming zo klein, dat het vermogen om nieuwe, ongekende situaties te overzien zou verminderen en daarmee het vermogen om alternatieve situaties tegen elkaar af te wegen, de bestaande situatie tegen mogelijke situaties, en daarmee het vermogen om in te grijpen in de eigen omgeving.
Wanneer het vermogen van een populatie, om nieuwe, ongekende situaties te overzien zou afnemen, zou iedere verandering in de eigen omgeving (bijvoorbeeld de woonomgeving) rampzalig worden, omdat vormen, anders dan waaraan men gewend is onbekend zijn, en het intellectuele vermogen om in een nieuwe omgeving adekwaat gedrag te vertonen zou zijn gedegenereerd.
Een dergelijke noodlottige ontwikkeling ziet men bij mensen uit een oude buurt, die nooit buiten deze buurt geweest zijn, wanneer deze buurt wordt afgebroken. Het conservatisme in oude buurten is overigens dikwijls erg hoog, deels door een gerechtvaardigde angst voor een gebrek aan alternatieven, deels door een vorm van territoriale identiteit, deels door het feit dat de bewoners nooit alternatieven gezien hebben en derhalve ook niet in staat zijn daartussen te kiezen.

Na deze summiere behandeling van een theorie die de menselijke perceptie in verband brengt met de omgeving en haar variatie (77/2), zal ik proberen het begrip identiteit nader te omlijnen zoals dat in mijn notitie 77/3 is gebeurd.
Identiteit is een relationeel concept, niet een eigenschap van een object of van zijn milieu, maar van de relatie tussen beide.
Identiteit is dus een oecologisch concept, waarbij vier relaties tussen categorieën van objecten en hun milieus van belang zijn en derhalve vier vormen van identiteit te onderscheiden zijn:

	het object in zijn milieu	identiteitsvorm
1	de mens in zijn menselijke omgeving	categoriale identiteit
2	de mens in zijn fysieke omgeving	territoriale ident.
3	het fysieke element in zijn menselijke omgeving	locale identiteit
(4	het fysieke element in zijn fysieke omgeving	morfologische ident.)

De vierde relatie die logisch gezien in het rijtje thuis hoort, wil ik hier niet verder ter sprake brengen, omdat daarbij de mens in feite niet meer betrokken is.

De drie eerste identiteitsvormen steunen in belangrijke mate op elkaar en kunnen alleen op analytische gronden los van elkaar gezien worden. Mijn identiteit ten opzichte van andere mensen wordt in belangrijke mate ondersteund door de plaats die ik inneem, de territoriale aanspraken die ik doe, de statussymbolen waarmee ik mij omring. Zo is de territoriale identiteit niet los te zien van de categoriale identiteit.
De mate waarin ik mijzelf herken in mijn fysieke omgeving en de wijze waarop ik mij kan spiegelen aan wat mij vreemd is, mijn territoriale identiteit, hangt in hoge mate af van de betekenis, van de diverse fysieke elementen waarmee ik mij confronteer, in de mensengemeenschap, hun functionele, sociaal-symbolische herkenbaarheid, hun locale identiteit.

Een beschermd dorpsgezicht, een vertrouwd adres, een café in de binnenstad, hebben een locale identiteit die afhankelijk is van de rol die deze fysieke elementen ten opzichte van mij en anderen spelen. Zij zijn echter ook de basis van mijn territoriale identiteit voor zover zijn "Ankerpunten" (Wentholt, 1968) zijn die in de fysieke omgeving een "web van vertrouwdheid" (Hillenius, 1970) spannen, waarbinnen de nieuwe elementen van hun vreemdheidskarakter worden ontdaan en in mijn belevingswereld kunnen worden geassimileerd (Hugenholtz, 1951).
Daarmee is ook mijn territoriale identiteit weer afhankelijk van de locale identiteit waarop ik haar baseer, en dus ook opnieuw geplaatst in een sociale context.

Hoewel afhankelijk van elkaar, is het toch nuttig om deze drie vormen van identiteit te onderscheiden, omdat zij in de fasen van identiteitsontwikkeling bij mensen een verschillende nadruk krijgen.
Ik onderscheid drie fasen in de identiteitsontwikkeling die elkaar in verschillende perioden, met verschillende frekwentie en intensiteit afwisselen (levensfasen, jaren, maanden, dagen, uren of zelf seconden):

1 de attractieve fase (een wederzijds identificerende affectieve wisselwerking tussen mens en omgeving, de eenheid waarbinnen het ik en het niet-ik zich in beginsel polariseren, de these);

2 de repulsieve fase (het proces waarin de individuatie zich voltrekt, waarin het individu zich een eigen plaats of positie verwerft, de antithese);

3 het stadium van de interactie (de fase waarin het individu zich verwerkelijkt, invloed op zijn omgeving heeft, daarvan invloed ondergaat, de synthese).

De afwisseling van de eerste twee fasen kennen wij uit het dagelijks leven als het ritme van samen zijn en alleen zijn.
In het samen zijn, de attractieve fase, ligt de nadruk op de categoriale identiteit: waarbij behoor ik, wie ben ik ten opzichte van de anderen en wie ben ik niét.
In het alleen zijn, de repulsieve fase, ligt de nadruk op de territoriale identiteit: wat behoort tot mij, waarin kan ik mijzelf herkennen, en wat behoort niét tot mij.
Het derde stadium nu, moet de existentiële vraag beantwoorden: "Welke gevolgen heeft mijn aanwezigheid, wat valt er weg wanneer ik niet meer besta?" of kort gezegd: "Wat dóe ik hier eigenlijk?"
Waar de eerste twee fasen verantwoodelijk zijn voor de nog tamelijk passieve, impressieve componenten van de identiteit, is de derde fase verantwoodelijk voor de meer actieve, éxpressieve component van de identiteit.
Het ligt nu voor de hand te veronderstellen dat de expressieve fase iets te maken zou hebben met de locale identiteit. De locale identiteit zou gezien kunnen worden als de expressie van menselijke bedrijvigheid en aanwezigheid, als zijn "acte de présence" of juist, zoals in een natuurgebied, de opvallende afwézigheid daarvan.
Voor ik déze relatie ga leggen, wil ik eerst drie vormen van vervreemding beschrijven die met de drie fasen van identiteitsontwikkeling negatief corresponderen.

Wij kunnen vervreemden van onze medemens, van onze fysieke omgeving (waaronder de natuur) en van wat wij dóen, van het gedrag waardoor wij herkenbaar zijn als handelend subject (waaronder onze arbeid). Ik zal van elke vorm een voorbeeld geven dat een relatie aantoont met de drie fasen van identiteitsontwikkeling:

ad 1: Wanneer in de vroegste ontwikkeling van het kind zijn "basic trust" wordt gehavend, wanneer het in de steek gelaten wordt, veronachtzaamd, wanneer het gevaren onder ogen moet zien, overgeleverd is aan het lot, de willekeur van anderen, dan treedt de eerste vorm van vervreemding op: het fundamentele wántrouwen jegens de ander.

ad 2: Wanneer een mens zijn territorium wordt uitgezet, dat waaraan hij gehecht is verliest, zichzelf in zijn omgeving niet meer herkent, van zijn bezit wordt beroofd, ook dan is hij ten prooi aan vervreemding, dan is hij ontheemd, uitlandig, el-lendig (etymologisch: aljar land, ander land), vreemdeling in den vreemde.

ad 3: Ten slotte, wanneer de volwassen mens zich niet meer door daden kan onderscheiden, niet meer uit zijn materiëel gedrag herkenbaar is, werkeloos en hulpbehoevend wordt, wanneer hij geen invloed meer uitoefent op zijn omgeving, alle inspanning vergeefs wordt, wanneer de ander of het andere op hem niet meer reageert, zijn arbeid loos werk is, ook dan kunnen we van vervreemding spreken, dan is hij niemand meer, dan wordt zijn bestaan in de essentie aangetast.

Ik wil mij nu bepalen tot de laatste vorm van vervreemding, als een vorm van identiteitscrisis in de laatste fase van de identiteitsontwikkeling.
De genoemde vormen van vervreemding kunnen geacht worden betrokken te zijn op levensfasen, maar belangrijker voor de motivering van milieudifferentiatie, zijn de fasen van identiteitsontwikkeling en vervreemding die zich op kortere termijn afwikkelen.
Een belangrijke vorm van vervreemding van het eigen doen en laten is het gedwongen zijn om dingen te doen die men uit zichzelf niet zou doen, of de onmogelijkheid om dingen te doen waaraan men een fundamentele behoefte heeft.
Het eerste komt voor, wanneer men bijvoorbeeld een functie krijgt toebedeeld die niet overeenstemt met de meest essentiële verwachtingen die men van zichzelf heeft, bewust of onbewust, wanneer men activiteiten te doen krijgt die strijdig zijn met het zelfconcept.
Het tweede is het geval, wanneer men zich in een situatie bevindt die zich niet leent tot het bevredigen van een opkomende behoefte, zoals wanneer men in een auto opgehouden wordt door filevorming, terwijl men honger heeft en voor het eten thuis wil zijn.
Dergelijke vormen van vervreemding van het eigen handelen of meer abstract het eigen gedrag, noem ik "actionele vervreemding".

In mijn vorige notitie (77/4 pag. 13 en 14) heb ik uitéengezet dat een proces van functiesplitsing en specialisering gepaard gaat

gaat met "interfunctionele activiteiten", dwz. activiteiten die alleen in een behoefte voorzien (en dan vaak nog alleen in andermans behoefte!) binnen een rééks van activiteiten die elders of straks plaats vinden.
Interfunctionele activiteit nu, is één van de belangrijkste grondslagen van de actionele vervreemding: de onmogelijkheid zich terug te vinden in zijn eigen doen en laten, zijn eigen gedrag nu en hier.
De actionele vervreemding komt natuurlijk het meest schrijnend tot uitdrukking in de arbeid ("Wat doe ik hier eigenlijk?"), maar blijft daartoe niet beperkt, integendeel, juist ook in het dagelijks leven verkeert men voortdurend in situaties die allerlei vormen van gedrag uitsluiten.
Met name het unifunctionele milieu, bij uitstek geschikt voor één specifieke activiteit, sluit tal van gedragsvormen uit: in het museum drijft men geen handel, op de markt leest men geen boek, op straat kleedt men zich niet uit, in een natuurgebied kan men niet winkelen.
Naarmate de unifunctionele voorzieningen verder uitéénliggen wordt het individuele tijdbudget van de gebruiker bovendien belast met dé interfunctionele activiteit bij uitstek: het verplaatsen. Geen activiteit voorziet op zich in minder behoeften en sluit méér activiteiten uit dan het zich langdurig verplaatsen van de ene voorziening naar de andere. Geen activiteit is nuttelozer en meer oorzaak van actionele vervreemding, wanneer zij niet op zijn minst kan voorzien in de behoefte aan variatie.
Actionele vervreemding noopt tot schaalverkleining, vermindering van de afstand tussen de voor ieningen en - beperkte - functiecombinatie.

We zullen nu terugkeren tot de expressieve fase van de identiteitsontwikkeling en de veronderstelde relatie van deze fase met de locale identiteit.
Elk menselijk handelen, elk menselijk samenzijn, elke menselijke aanwezigheid en expressie is plaats- en tijdgebonden en leeft in de herinnering voort, gebonden aan de situátie waarin zich deze zijnsmomenten voltrokken. De locale identiteit van een plaats is nu de historische, actuele of potentiële grondslag van de situaties waarin alle belangrijke identiteit-vormende gebeurtenissen in het leven van personen of groepen hebben "plaats" gehad, en het is een persoonlijk verlies, wanneer wij, terugkerend op zo'n plaats moeten constateren dat er niets meer van over is.
De locale identiteit van een plaats wordt onder woorden gebracht, als de plaats "waar wij altijd ...", "waar men altijd ...", "waar je kunt ...".

Toch hebben unifunctionele plaatsen, plaatsen waar slechts één activiteit mogelijk is, geen locale identiteit. Dat komt omdat ze niet uniek zijn, vaak weinig continuïteit of historiciteit hebben, maar bovenal doordat ze de gebruiker geen vrijheid bieden, actionele vervreemding veroorzaken.

Evenmin hebben die plaatsen locale identiteit die vrijwel alle denkbare activiteiten plaats kunnen bieden.
Functionele identiteit hebben die plaatsen die een unieke en duurzame combinatie van enkele - niet alle - functies bieden, zodat de activiteiten dáár ontplooid, nooit ergens anders in die combinatie en in die volgorde zouden hebben kunnen plaats vinden.
De locale identiteit nu, is in hoge mate afhankelijk van de functionele identiteit, maar daarvan niet alleen.
Structuur en vorm moeten aan de functie op zijn minst beantwoorden, zij hoeven niet volledig congruent te zijn, maar moeten elkaar ook niet tegenspreken.

Wanneer de menselijke identiteit onder andere de som is van alle situaties waarin een mens heeft verkeerd en waarop hij op zijn eigen wijze heeft gereageerd, dan hebben de locale identiteiten waarop deze situaties zijn gebaseerd een grote betekenis voor de menselijke identiteit.
Wanneer vervolgens de territoriale identiteit een belangrijke component is van de totale menselijke identiteit, dan is ook de locale identiteit van het menselijke territoir van niet te onderschatten betekenis voor de totale menselijke identiteit.
Locale identiteit valt echter niet zomaar te creëren, men kan slechts de noodzakelijke voorwaarden scheppen (maar ook vernietigen!) voor het ontstaan van locale identiteit, en de belangrijkste voorwaarde is structurele verscheidenheid.

Met deze analyse is het begrip identiteit nog lang niet afgedaan. Het bovenstaande kan slechts beschouwd worden als het - overigens onvolledige - verslag van een onbeholpen poging om het motief van de identiteit systematisch te onderbouwen.
Daarbij zijn enkele belangrijke kwesties boven water gekomen, andere daarentegen onder water verdwenen.
De werkelijke betekenis van milieudifferentiatie voor de menselijke identiteit omvat méér dan wat in het bovenstaande is aan de orde gekomen en wat in het kader van dit onderzoek aan de orde kán komen. Deze betekenis zou door zorgvuldige analyse uit de intuïtieve sfeer tot een heldere evidentie gebracht moeten worden.

Milieuvariabelen, gesorteerd naar schaalniveau.
(Notitie 76/2: Verscheidenheid en schaal.)

Aan het eind van dit verslag, doe ik opnieuw een poging, zoals in mijn notitie 76/2 al eerder gedaan is, milieuvariabelen te ordenen naar het schaalniveau waar zij hun meest geëigende plaats vinden.
Ook deze poging zal falen, ook in deze poging zullen tal van fouten en onvolledigheden te ontdekken zijn. Ik kan de lezer alleen maar vragen: ontdek ze, en wees zo vriendelijk ze mij te melden.

MILIEUVARIABELEN VAN HET G-NIVEAU

Wanneer we ons afvragen, welke milieuvariabelen variëren over een afstand van globaal 300 km, dan zijn dat (in elk geval voor ons land) in de eerste plaats de volgende abiotische variabelen:

	100 km – 1000 km	
geologisch:	holoceen	oudere gronden
hoogteligging:	laag	hoog
hydrologisch:	nat	droog
	benedenlopen	bovenlopen
sedimentair:	kleine fracties	grote fracties

Deze factoren hebben misschien correlatie met elkaar, maar zij hoeven allerminst altijd samen te gaan zoals dit rijtje suggereert. Zij moeten beschouwd worden als afzonderlijke variabelen die op verschillende plaatsen en in verschillende richtingen een basis kunnen zijn van de milieuverscheidenheid op dit niveau.
Hetzelfde geldt voor alle hier en op volgende bladzijden genoemde variabelen.
De meer economische, antropogene en biotische variabelen op dit niveau zijn onder meer de volgende:

waterstaatkundig:	drainage	irrigatie
agrarisch:	visserij, veeteeld, gemengd,	landbouw
visueel:	open gebied	bos
mijnbouwkundig:	gas, aardolie, steenkool,	ijzer enz.
milieuhygiënisch:	vuilaanvoer	vuilafvoer
economisch:	diensten	zware industrie

Als culturele variabelen op dit niveau zijn te zien:

stedekundig:	steden van het lage en van het hoge land	
taalkundig:	Nederlands, dialectvormen,	Duits
	Nederlands, Vlaams,	Frans
religieus:	calvinistisch, protestants,	rooms-katholiek

VOORBEELD:
Nederland en de direkte omgeving.

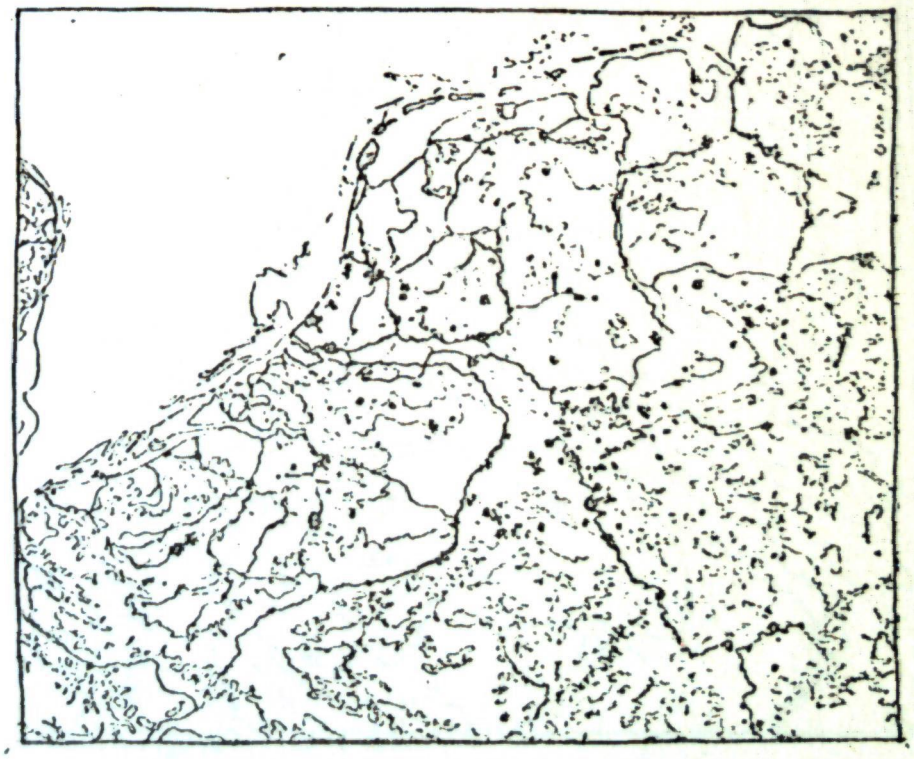

G
1:6.000.000 300 km

MILIEUVARIABELEN VAN HET F-NIVEAU

Abiotisch bepaalde variabelen op dit niveau zijn onder meer:

	30 km – 300 km	
bodemkundig:	veen, klei	zand
geomorfologisch:	hafgebied, stroomgebied,	stuwwallengebied
waterstaatkundig:	oude kleine polders nieuwe	grote polders
	rivierengebied	afwateringgebied

Meer economische variabelen:

infrastructureel:	kleine maaswijdte	grote maaswijdte
grondgebruik:	urbaan	agrarisch
economisch:	tertiaire, secundaire,	primaire sector
functioneel:	communicatie, cultuur, bestuur, handel, industrie.	

De werking van de functionele milieuvariabele moet men zich in het onderstaande voorbeeld als volgt voorstellen: Utrecht fungeert als conferentiemilieu, ontmoetingsplaats voor werkgevers (Jaarbeurs) en werknemers (Vakverenigingen), terwijl het Gooise omroepmilieu op deze communicatiefunctie aansluit. Amsterdam heeft vervolgens in de conurbatie een culturele, Den Haag een bestuurlijke, Rotterdam en de Brabantse stedenrij een commerciëel-industriële functie.

De meer culturele variabelen zijn:

cultureel-economisch:	cultuurstad	werkstad
bestuurlijk:	residentiestad	provinciestad
antropologisch:	metropolitaan milieu	provinciaal milieu

VOORBEELD:
De Nederlandse conurbatie.

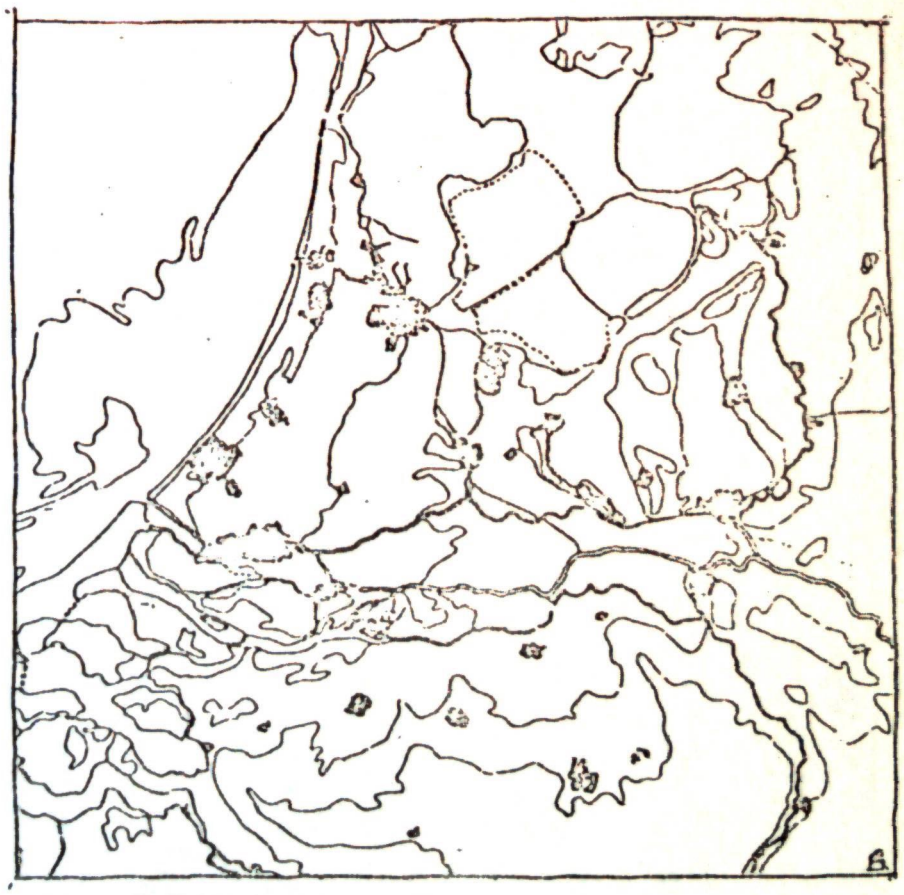

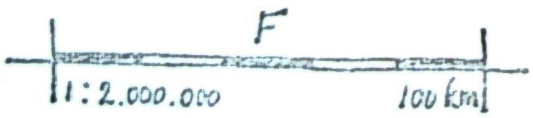

MILIEUVARIABELEN VAN HET E-NIVEAU

De milieuvariabelen op dit niveau zijn zeer talrijk, hangen op verschillende manier en in verschillende mate met elkaar samen:

	← 10 km – 100 km →	
occupatie:	dichtbevolkt	dunbevolkt
tijdruimtelijk:	centraal	perifeer
	niet-forensen	forensen
bodemgebruik:	intensief	extensief
agrarisch:	tuinbouwgebied, landbouw,	grasland
situationeel:	aan het water gelegen	niet aan het water
	niet-geaccidenteerd	geaccidenteerd
antropogeen:	cultuurgebied	natuurgebied
visueel:	verstedelijkt	niet verstedelijkt
voorzieningenniveau:	kwartair, tertiair, secundair, primair	
nederzettingsvorm:	"D-", "C-", "B-",	"A-milieu"
infrastructureel:	aan diep vaarwater gelegen,	niet aan diep vaarwater
	nabij spoorwegen	niet nabij spoorwegen
	nabij snelwegen	niet nabij snelwegen
	(lucht)havengebied	niet-havengebied
	leidingtracées, aanvliegroutes,	geen tracées
functioneel:	industriële complexen	luxe woongebieden
	niet-recreatieve functies,	recreatiegebieden

VOORBEELD:
Stadsgewest Amsterdam.

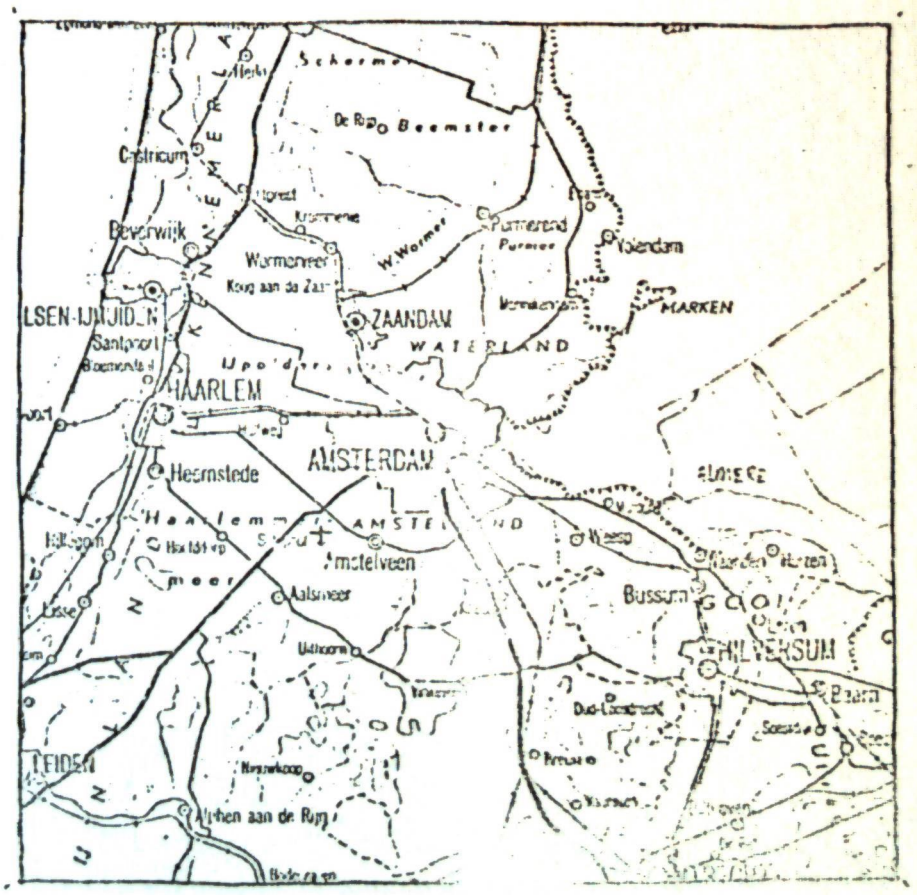

MILIEUVARIABELEN VAN HET D-NIVEAU

Een voorbeeld van het D-niveau kan in een disaggregatiereeks als deze voor het eerst geheel door een landelijk gebied of geheel door een stedelijk gebied worden ingenomen (landelijk-stedelijk is dus kennelijk een variabele van hoger niveau).
De vraag wat er over een afstand van globaal 10 km varieert, is niet gemakkelijk te beantwoorden. Wanneer wij de Amsterdamse, of zoals hieronder, de Rotterdamse agglomeratie als voorbeeld nemen, dan valt onmiddellijk het verschil in sfeer, image of historische identiteit op van "Noord" tegenover "Zuid". Beide steden zijn verdeeld in enerzijds de stad rondom de oude kern en die "aan de overkant" van respectievelijk het IJ en de Maas. De variabelen die voor een dergelijk onderscheid verantwoordelijk zijn, zijn moeilijk te ontrafelen. Een dergelijk verschil is er tussen het stroomopwaarts en het stroomafwaarts gelegen deel van de agglomeratie. Deze variabelen worden in het onderstaande summiere lijstje niet genoemd, omdat ze voor mij vooralsnog onbenoembaar zijn.

	← 3 km - 30 km →	
bedekking:	bebouwd	onbebouwd
landschapsbeeld:	gesloten bebouwing industriële bedrijvigheid,	verspreide bebouwing bos en veld
menging functies:	scheiding	verweving
werkgelegenheid:	stuwend	volgend
	publiek niet toegankelijk;	publiek toegankelijk

VOORBEELD
De Rotterdamse agglomeratie.

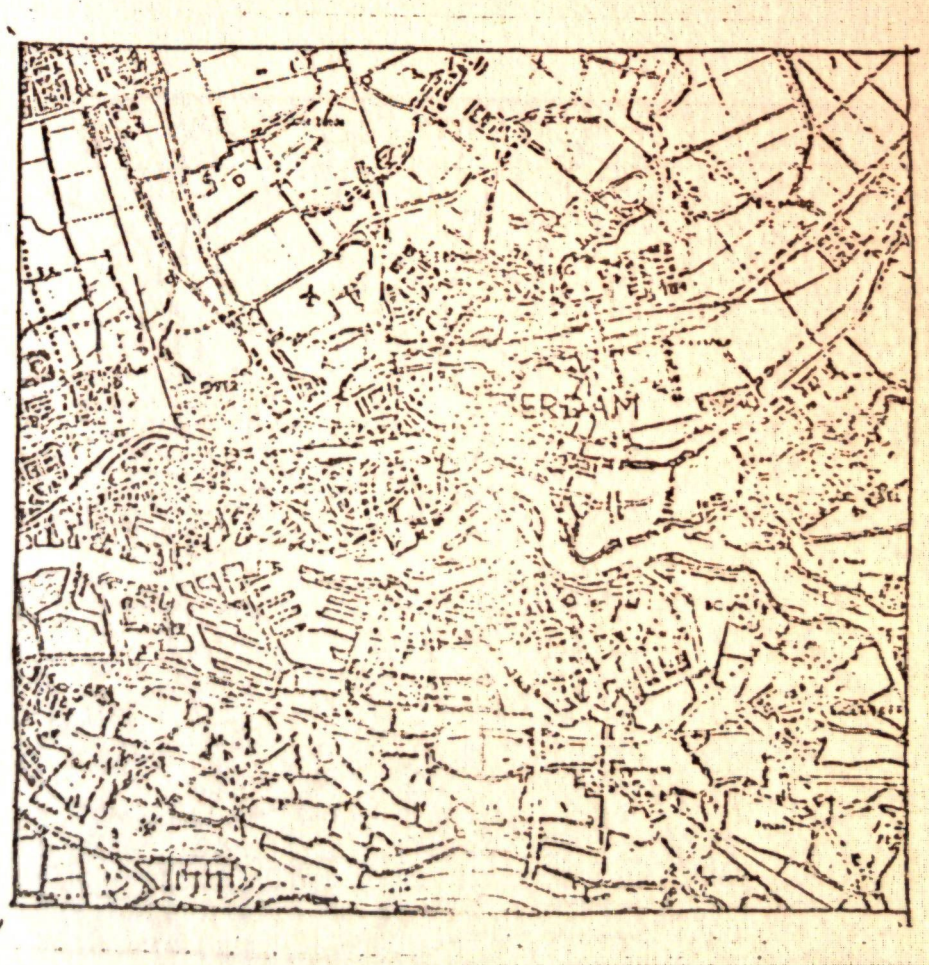

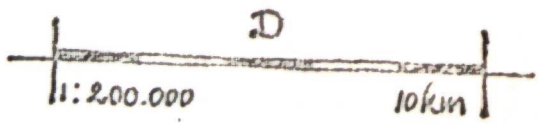

MILIEUVARIABELEN VAN HET C-NIVEAU

Het C-niveau omvat een gebied waarbinnen voor het grootste deel van de populatie alle behoeften kunnen worden bevredigd.
Als milieuvariabelen noem ik hier:

	1 km	10 km
vertikaal:	hoogbouw, torens,	laagbouw, onbebouwd
visueel:	visuele vervuiling,	visuele rijkdom
verkeer:	doorgaand	plaatselijk
continuïteit:	niet-historisch milieu,	historisch milieu
water:	kade-, grachtmilieus,	landmilieus
woongebied:	status laag, midden,	hoog
	weinig groen	veel groen
voorzieningen:	nabij het centrum	ver van het centrum
infrastructuur:	veel kunstwerken,	weinig kunstwerken
stedelijke structuur:	complex	eenvoudig
	hexagonaal	orthogonaal
	gebogen lijnen	rechte lijnen

VOORBEELD:
De stad Groningen.

C
1: 60 000
3 km

MILIEUVARIABELEN VAN HET B-NIVEAU

Het onderscheid tussen gebieden die globaal 1 km uit elkaar liggen, is in hoge mate afhankelijk van hun positie ten opzichte van punten, lijnen en oppervlakken die identificeerbaar zijn en opvallen: "focal points", knooppunten, routes, randen en functioneel of morfologisch duidelijk afgebakende gebieden. Deze elementen fungeren als "labels" in het ruimtelijk milieu, als merktekens.
Een tweede, belangrijke variabele die op deze schaal verscheidenheid veroorzaakt, is de variabele "dynamiek": rustige en onrustige gebieden liggen ongeveer 300 tot 3000 m uit elkaar. Tal van andere variabelen zijn afhankelijk van de variabele dynamiek, bijvoorbeeld de bebouwingsvorm.

	300 m - 3000 m	
identificatiewaarde:	opvallende elementen	onopvallende
"wayfinding elements":	punten, lijnen,	oppervlakken
oecologisch:	dynamiek	rust
bebouwingsvorm:	"kashbah", blokken, rijen,	banden, clusters, los

VOORBEELD:
Amsterdam-Zuid

MILIEUVARIABELEN VAN HET A-NIVEAU

Hoewel in mijn notitie 76/2 nog twee lagere schaalniveaus worden besproken, wil ik hier niet verder gaan dat het A-niveau.
Het A-niveau wordt in belangrijke mate bepaald door de afwisseling van steen, water, groen en bebouwing, alsmede de oppervlakteverhouding en de grensvormen tussen deze elementen. Voor natuurlijke oecosystemen kan men voor "bebouwing" lezen hoogopgaande begroeiing (bomen).
Belangrijk zijn de oppervlakteverhoudingen tussen de vier elementen: een overmaat aan water, groen, steen of bebouwing determineren de materiële omgeving van de mens in hoge mate.
Eveneens van groot belang is de grensvorm tussen deze elementen (steen-water, water-groen, groen-bebouwing, bebouwing-water, bebouwing-steen, steen-groen): deze kan recht, krom, scherp, vaag, kort en lang zijn.

	100 m – 1000 m	
ontsluitingsgraad:	woonpad, woonstraat, buurtstraat, buurtverzamelweg	
bedekkingsverhouding:	overmaat van één element	gelijke verdeling
grensvormen:	scherp, recht, krom,	vaag
bezonning:	diepe inclinatie	oppervlakkig
bevolking:	alleenstaanden, ouderen,	gezinnen
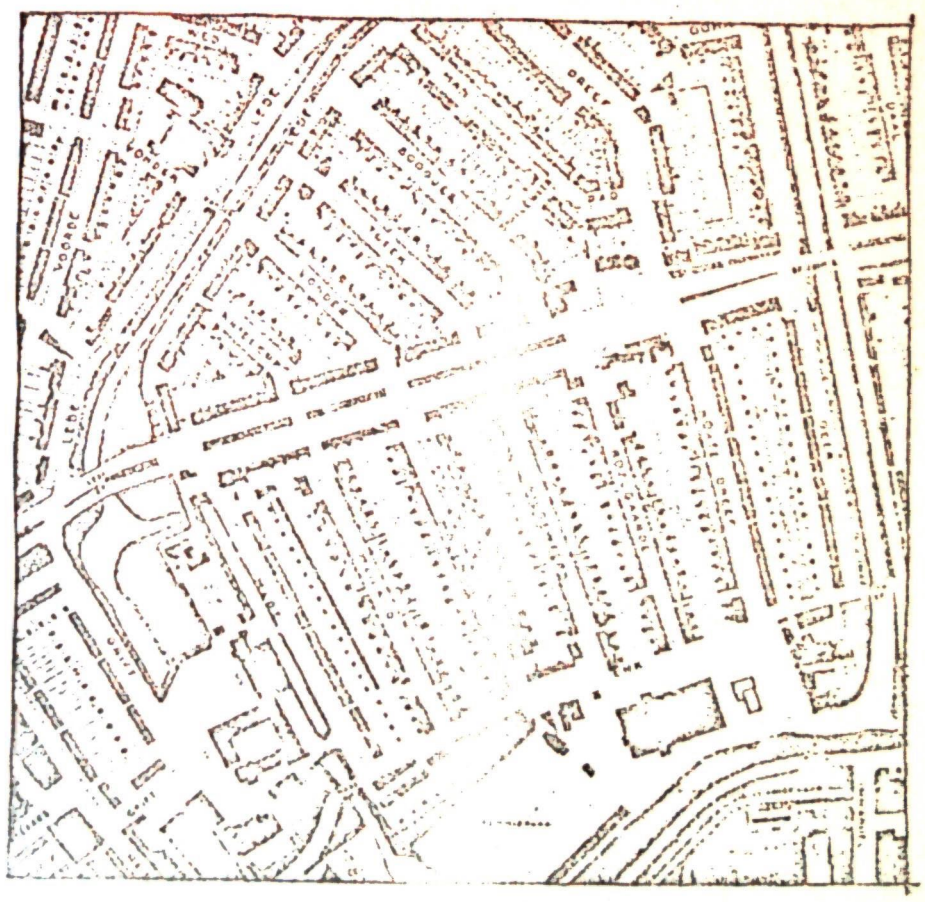
VOORBEELD:
Rotterdam, Tuindorp-Vreewijk.